

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Навчальний посібник
для підготовки
до зовнішнього незалежного оцінювання

Харків
«Право»
2019

УДК 343.1(477)(075)
К82

Колектив авторів:

*О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів, В. М. Трофименко,
А. Р. Туманяни, О. Г. Шило*

Кримінальний процес : навч. посіб. для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання / [О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів та ін.]. – Харків : Право, 2019. – 208 с.

ISBN 978-966-937-685-5

Посібник містить відповіді на ключові питання з навчального курсу «Кримінальний процес», що виносяться на зовнішнє незалежне оцінювання студентів, які навчаються за спеціальністю «Право» та «Міжнародне право», відповідно до Програми вступного випробування, затвердженої наказом МОНУ від 28 березня 2019 р. №410.

Для студентів усіх форм навчання, які готуються до складання зовнішнього незалежного оцінювання.

УДК 343.1(477)(075)

ISBN 978-966-937-685-5

© Капліна О. В., Карпенко М. О., Маринів В. І. та ін., 2019
© Видавництво «Право», 2019

1. Загальні положення кримінального процесуального права

1.1. Поняття та предмет кримінального процесуального права як галузі права.

Кримінальне процесуальне право – це галузь права, яка являє собою сукупність закріплених Конституцією України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВР України, КПК та іншими законами України правових норм, що регулюють порядок діяльності оперативних підрозділів, органів досудового розслідування, прокуратури та суду у кримінальному провадженні.

Предметом правового регулювання у кримінальному процесуальному праві виступають суспільні відносини, які під впливом кримінальних процесуальних норм складаються під час досудового розслідування, судових проваджень у суді першої інстанції та з перегляду судових рішень, а також при виконанні судових рішень, у міжнародному співробітництві під час кримінального провадження.

Кримінальні процесуальні правовідносини – це конкретний зв'язок, який виникає на основі закону між учасниками кримінальної процесуальної діяльності та характеризується наявністю суб'єктивних кримінальних процесуальних прав і обов'язків.

1.2. Кримінальне процесуальне законодавство: поняття та система. Джерела кримінального процесуального права.

Порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України (ч. 1 ст. 1 КПК).

Систему кримінального процесуального законодавства України складають: відповідні положення Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, КПК та інші закони України.

Джерела кримінального процесуального права – це ті нормативні акти, що регулюють кримінальні процесуальні відносини та встановлені органами державної влади під час реалізації ними функцій у законодавчій, виконавчій і судовій сферах, а також містяться в чин-

них міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та практиці Європейського суду з прав людини.

Кримінальне процесуальне право характеризується множинністю джерел, які правомірно розглядати у певній ієрархії, що може бути подана таким чином:

1. Найвищу юридичну силу має Конституція України, норми якої є нормами прямої дії. Вона є юридичною базою будь-якої галузі права і законодавства, у тому числі – кримінального процесуального.

2. Міжнародні договори. Відповідно до ст. 9 Конституції України, а також ЗУ «Про міжнародні договори України» чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана ВР України, є частиною національного законодавства України.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України – це систематизований звід правових норм, які в сукупності докладно регламентують увесь порядок кримінального провадження.

4. Закони України, які, в основному маючи комплексний характер, також регулюють кримінальні процесуальні відносини (зокрема, ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», «Про Національну поліцію», «Про прокуратуру», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про Національне антикорупційне бюро України» та ін.).

5. Рішення Конституційного Суду України, якими визнаються неконституційними повністю чи в окремій частині закони та інші правові акти, на підставі яких або у встановленому кримінальному процесуальному порядку органи досудового розслідування, прокурор або суд повинні розслідувати та вирішити дану кримінальну справу.

6. Рішення Європейського суду з прав людини є джерелом кримінального процесуального права з питань, пов'язаних із тлумаченням відповідності законодавства, на підставі якого національним судом вирішена відповідна кримінальна справа, вимогам Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Для правильного з'ясування змісту кримінальних процесуальних норм важливе значення мають постанови Великої Палати Верховного Суду, Пленуму Верховного Суду та інші інтерпретаційні акти судової влади. Певну роль у формуванні кримінального процесуально-

го законодавства відіграють і відомчі нормативні акти Генерального прокурора, СБУ, МВС, які містять організаційно-процесуальні норми.

1.3. Поняття та завдання кримінального провадження.

Кримінальне провадження – досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

1.4. Кримінальні процесуальні функції: поняття та види.

Кримінальні процесуальні функції – це виражені у законі основні напрями кримінальної процесуальної діяльності, що здійснюються з метою реалізації завдань кримінального провадження суб'єктами, уповноваженими на ведення процесу або наділеними правами для активної участі у кримінальному провадженні з метою захисту своїх прав та законних інтересів.

До основних кримінальних процесуальних функцій відносять: обвинувачення, захист і правосуддя.

До кола кримінальних процесуальних функцій, окрім основних, відносять і функцію досудового розслідування, судового контролю, нагляду у формі процесуального керівництва за додержанням законів органами, які здійснюють досудове розслідування, а також підтримання цивільного позову, заперечення проти цивільного позову.

Відповідно до ч. 3 ст. 22 КПК під час кримінального провадження функції обвинувачення, захисту та правосуддя не можуть покладатися на один і той самий орган чи службу особу.

Суб'єктами функції обвинувачення є: слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених КПК (при відмові прокурора від підтримання державного обвинувачення та зміні обвинувачення в суді (ч. 3 ст. 338, ч. 2–4 ст. 340 КПК). Прокурор здійснює функцію обвинувачення шляхом реалізації під час досудового розслідування нагляду за додержанням законів у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням (ч. 2 ст. 36 КПК), а в суді – підтримання публічного обвинувачення (ст. 131¹ Конституції України).

Суб'єктами функції захисту є: підозрюваний, обвинувачений, зашуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники.

Функція правосуддя здійснюється виключно судом. Тільки суд від імені держави вирішує основне питання – про винуватість чи невинуватість обвинуваченого і про застосування до винного справедливого покарання.

Крім функції правосуддя, в кримінальному провадженні суд також виконує значну за своїм обсягом і напрямками функцію судового контролю, під якою слід розуміти засновану на законі кримінальну процесуальну діяльність спеціально уповноваженого суб'єкта – слідчого судді, здійснювану шляхом розгляду і вирішення клопотань і скарг учасників кримінального провадження з метою охорони прав і свобод особи, яка має як превентивний, так і правовідновлювальний характер.

2. Засади кримінального провадження

2.1. Поняття та система засад кримінального провадження.

Загальні засади кримінального провадження – це закріплені в нормах кримінального процесуального права фундаментальні, найзагальніші положення, що містять сутнісні ознаки кримінального провадження, визначають рівень захищеності прав та свобод людини,

побудову його системи (стадій та окремих проваджень) та є орієнтиром у діяльності учасників кримінального провадження.

Усі засади кримінального провадження тісно пов'язані між собою, обумовлюють одна одну, утворюють певну систему (ст. 7 КПК). Крім того вони мають наскрізний характер, діють майже у всіх стадіях кримінального процесу, але всі без винятку – у судовому провадженні у першій інстанції, якщо воно здійснюється за загальним порядком.

Найбільш прийнятною є класифікація загальних засад кримінального провадження залежно від поширення їх дії в різних галузях права – загальноправові, загальнопроцесуальні та кримінальні процесуальні.

2.2. Загально-юридичні засади, їх нормативний зміст.

Верховенство права. Правовий зміст принципу верховенства права закріплено в ст. 8 КПК, згідно з положеннями якої людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Виділяють такі складові верховенства права: 1) доступ до закону (положення закону повинні бути зрозумілими, ясними та передбачуваними); 2) вирішення питань про юридичні права повинно, як правило, здійснюватися на підставі закону, а не за розсудом; 3) рівність перед законом; 4) влада повинна реалізовуватися відповідно до закону, справедливо та розумно; 5) права людини повинні бути захищені; 6) повинні бути наявні засоби для врегулювання спорів без невикористаних витрат та відстрочок; 7) наявність справедливого суду; 8) держава повинна дотримуватися своїх зобов'язань у рамках як міжнародного, так і національного права.

Обов'язковими елементами верховенства права є: 1) законність, у тому числі прозорий, підзвітний і демократичний процес прийняття законодавства; 2) правова визначеність; 3) заборона на свавілля; 4) доступ до правосуддя, забезпечений незалежними та неупередженими судами; 5) дотримання прав людини; 6) недискримінація та рівність перед законом.

Засада законності у кримінальному провадженні закріплена у ст. 9 КПК та передбачає, що під час кримінального провадження

суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції, КПК, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана ВР України, вимог інших актів законодавства.

Відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень.

Оскільки КПК є законодавчим актом, спеціально призначеним для врегулювання порядку кримінального провадження, то в цій сфері він має пріоритет відносно інших законів і тим більше інших нормативно-правових актів. У разі, якщо норми КПК суперечать міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана ВР України, застосовуються положення відповідного міжнародного договору України, оскільки відповідно до ч. 1 ст. 9 Конституції та ч. 2 ст. 1 КПК міжнародні договори є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства.

Змістом засади законності охоплюються також наступні правила:

- кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ;
- у випадках, коли положення КПК не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені ч. 1 ст. 7 КПК.

Рівність перед законом і судом як засада кримінального провадження врегульовано ст. 10 КПК. Не може бути привілеїв чи обмежень

у процесуальних правах, передбачених КПК, за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками.

Рівність учасників кримінального провадження перед законом та судом означає: 1) наділення їх рівними правами і рівними обов'язками щодо участі у процесі; 2) єдиний правовий режим кримінального провадження, який забезпечує реалізацію їх процесуальних прав; 3) покладення на суд обов'язку не надавати будь-яких переваг, що не обумовлені законом, будь-якому учаснику кримінального провадження.

Повага до людської гідності як засада кримінального провадження закріплена у ст. 11 КПК, відповідно до якої під час кримінального провадження повинна бути забезпечена повага до людської гідності, прав і свобод кожної особи. У кримінальному провадженні неприпустимі будь-які прояви катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження чи покарання, погрози застосування такого поводження, утримування особи у принизливих умовах, примушування до дій, що принижують людську гідність. Невід'ємною складовою цієї засади є право кожного захищати всіма засобами, що не заборонені законом, свою людську гідність, права, свободи та інтереси, порушені під час здійснення кримінального провадження.

Засада забезпечення права на свободу та особисту недоторканність: під час кримінального провадження ніхто не може триматися під вартою, бути затриманим або обмеженим у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення інакше як на підставах та в порядку, передбачених КПК. З метою реалізації завдань кримінального провадження можуть мати місце обмеження права на свободу та особисту недоторканність: затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення як тимчасовий запобіжний захід (ч. 2 ст. 176, ст. 208 КПК); застосування до підозрюваного, обвинуваченого таких запобіжних заходів, як домашній арешт (ст. 181 КПК) та тримання під вартою (ст. 183 КПК) тощо.

Гарантії забезпечення права на свободу та особисту недоторканність: а) тримання під вартою як винятковий запобіжний захід може бути застосований лише у випадку, коли прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти негативній поведінці особи; б) кожен, кого затримано через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення або інакше позбавлено свободи, повинен бути в найкоротший строк доставлений до слідчого судді для вирішення питання про законність та обґрунтованість його затримання, іншого позбавлення свободи та подальшого тримання тощо. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом 72-х годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого судового рішення про тримання під вартою. Затримання особи, взяття її під варту або обмеження в праві на вільне пересування в інший спосіб під час кримінального провадження, здійснене за відсутності підстав або з порушенням порядку, передбаченого КПК, тягне за собою відповідальність, установлену законом.

Засада недоторканності житла чи іншого володіння особи передбачає, що проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку не допускається інакше як за вмотивованим судовим рішенням, крім випадків, передбачених КПК. Тільки у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, слідчий, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи. У такому випадку прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді (ч. 3 ст. 233 КПК).

Таємниця спілкування як засада кримінального провадження передбачає, що під час кримінального провадження кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, інших форм спілкування.

Спілкування є приватним, якщо інформація передається та зберігається за таких умов, при яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб (ч. 3 ст. 258 КПК).

Втручання у таємницю спілкування можливе лише на підставі судового рішення у випадках, передбачених КПК, з метою виявлення та запобігання тяжкому чи особливо тяжкому злочину, встановлення його обставин, особи, яка вчинила злочин, якщо в інший спосіб неможливо досягти цієї мети.

Під втручанням у приватне спілкування розуміється доступ до змісту спілкування за умов, якщо учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним.

Втручання у приватне спілкування захисника, священнослужителя з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим категорично заборонене (ч. 5 ст. 258 КПК). Листування або інші форми обміну інформацією між захисником та його клієнтом або будь-якою особою, яка представляє його клієнта, у зв'язку із наданням правової допомоги є речами, до яких заборонено доступ (п. 1 ч. 1 ст. 161 КПК).

Інформація, отримана внаслідок втручання у спілкування, не може бути використана інакше як для вирішення завдань кримінального провадження.

Невтручання у приватне життя як засада кримінального провадження передбачає, що під час кримінального провадження кожному гарантується невтручання у приватне (особисте і сімейне) життя. Ніхто не може збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію про приватне життя особи без її згоди, крім випадків, передбачених КПК. Кожен, кому наданий доступ до інформації про приватне життя, зобов'язаний запобігати розголошенню такої інформації. Втручання держави в приватне життя особи є правомірним при наявності сукупності двох умов: а) має застосовуватися лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту, прав людини, а також для запобігання заворушенням чи злочинам; б) відповідні випадки повинні бути передбачені в КПК, тобто визначені підстави та встановлений порядок обмеження права на недоторканість приватного життя.

Недоторканність права власності як засада кримінального провадження передбачає, що позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку,

передбаченому КПК. Позбавлення права власності передбачає таке правове положення, коли власника примусово позбавляють у сукупності всіх правомочностей по володінню, користуванню та розпорядженню майном. Наприклад, конфіскація як вид покарання, що полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого. Обмеження права власності являє собою становище, коли внаслідок зовнішнього впливу власник позбавлений права реалізувати одну або декілька з правомочностей, що є складовою права власності, тобто не може діяти на власний розсуд з майном, що йому належить (зокрема, при накладенні арешту на майно). На підставах та в порядку, передбачених КПК, допускається тимчасове вилучення майна без судового рішення.

Доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень як засада кримінального провадження передбачена у ч. 1 ст. 21 КПК і гарантує право кожному на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону. Для забезпечення справедливого та неупередженого розгляду справ у розумні строки, встановлені законом, в Україні діють суди першої, апеляційної, касаційної інстанцій.

Обов'язковість судових рішень як складова засади кримінального провадження закріплена у ч. 2 ст. 21 КПК та передбачає, що вирок та ухвала суду, які набрали законної сили в порядку, визначеному КПК, є обов'язковими і підлягають безумовному виконанню на всій території України.

2.3. Загально-процесуальні засади, їх нормативний зміст.

Змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості як засада кримінального провадження. Відповідно до ч. 1 ст. 22 КПК кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими Кодексом. Сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших про-